KOKAND UNIVERSITY HERALD SCIENTIFIC E-JOURNAL
ISSN: 2181-1695

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI
KOKAND UNIVERSITY HERALD
ВЕСТНИК КОКАНДСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

OAK: 01-08/1819/6

www.herald.kokanduni.uz

KOREYS VA O‘ZBEK TILLARIDA FONETIKA, FONOLOGIYA HAMDA PROSODIK JARAYONLAR QIYOSIY TADQIQI

Melikova Uljon Burxonovna,
Samarqand davlat chet tillar instituti o‘qituvchisi.
guljononmelikova@gmail.com
0009-0001-8059-15-11
DOI: https://doi.org/10.54613/vyethm04

MAQOLA HAQIDA/ О СТАТЬЕ

Qabul qilindi: 6-noyabr 2026-yil
Tasdiqlandi: 9-noyabr 2026-yil
Jurnal soni: 20-A
Maqola raqami: 11

KALIT SO‘ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

koreys tili, o‘zbek tili, qiyosiy fonologiya, allofon, undoshlar, prosodika, intonatsion fraza, urg‘u

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada tipologik jihatdan agglyutinativ tillar oilasiga mansub koreys va o‘zbek tillarining fonetik-fonologik tizimlari hamda (prosodik) xususiyatlari qiyosiy-chog‘ishtirma aspektda tahlil qilinadi. Tadqiqotda har ikki tildagi unli va undosh fonemalarning artikulyatsion-akustik belgilari, undoshlarning uch tomonlama ziddiyati (koreys tilida), bo‘g‘in strukturasi, shuningdek, urg‘u va intonatsion konturlarning funksional-pragmatik farqlari aniq ilmiy faktlar hamda eksperimental-fonetik ma’lumotlar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada koreys va o‘zbek tillaridagi fonetik hodisalarning nutqiy muloqot jarayonida namoyon bo‘lishi, tovushlar talaffuzidagi o‘ziga xosliklar hamda prosodik vositalarning kommunikativ vazifalari kengroq yoritiladi. Ikki tilning fonologik tizimlarini qiyoslash orqali ularning artikulyatsion bazasi, fonemalarning funksional xususiyatlari va intonatsion qurilishidagi farqlar ochib beriladi. Alohida e’tibor fonetik interferensiya hodisalariga, xususan, ona tili talaffuz me’yorlarining o‘rganilayotgan til tovushlarini o‘zlashtirishga ta’siriga qaratiladi. Shuningdek, olingan ilmiy qarashlarning koreys tilini o‘zbek auditoriyasida o‘qitish, talaffuz kompetensiyasini shakllantirish va tillararo fonetik tafovutlarni anglashdagi nazariy-amaliy ahamiyati asoslanadi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 6 November 2026
Approved: 9 November 2026
Volume: 20-A
Paper number: 11

KEYWORDS

Korean language, Uzbek language, comparative phonology, allophone, consonants, prosody, intonational phrase, stress

ANNOTATION

This article provides a comparative-typological analysis of the phonetic-phonological systems and prosodic features of the Korean and Uzbek languages, both of which belong to the agglutinative language family. The study examines the articulatory and acoustic characteristics of vowels and consonants in both languages, the tripartite opposition of consonants in Korean, syllable structures, and the functional-pragmatic differences of stress and intonation contours based on precise scientific facts and experimental-phonetic data. Furthermore, the article examines the manifestation of phonetic phenomena in Korean and Uzbek speech, focusing on pronunciation patterns and the communicative functions of prosodic features. A comparative analysis of the phonological systems of the two languages reveals differences in their articulatory bases, functional characteristics of phonemes, and intonational structures. Particular attention is paid to phonetic interference, especially the influence of native-language pronunciation patterns on the acquisition of foreign-language sounds. The article also highlights the theoretical and practical significance of the findings for teaching Korean to Uzbek-speaking learners, developing pronunciation competence, and improving awareness of phonetic differences between the two languages.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda tillarni struktur-tipologik hamda qiyosiy-chog‘ishtirma aspektda o‘rganish nafaqat nazariy fonologiya, balki amaliy tilshunoslik, tarjimashunoslik va neyrolingvistika uchun ham dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Koreys va o‘zbek tillari genealogik kelib chiqishi nuqtai nazaridan jahon tilshunosligida turlicha nazariy qarashlar (oltoy tillari gipotezasi doirasidagi genetik qarindoshlik yoki koreys tilining izolyatsiyalangan til maqomi) mavjudligiga qaramay, morfologik va sintaktik tuzilishiga ko‘ra o‘zaro nihoyatda yaqin agglyutinativ tillardir [1, b. 14]. Har ikki tilda so‘z yasalishi va so‘z o‘zgarishi o‘zakka affikslarning ketma-ket qo‘shilishi orqali amalga oshiriladi hamda gap bo‘laklarining asosiy sintaktik tartibi Ega – To‘ldiruvchi – Kesim qolipiga bo‘ysunadi.

Biroq morfologik va sintaktik sathlardagi ushbu strukturaviy uyg‘unlikka qaramasdan, koreys va o‘zbek tillarining tovush tizimi (segmental fonologiya) hamda nutq oqimidagi suprasegmental (prosodik) mexanizmlari tubdan farq qiladi. Aynan shu tipologik ziddiyat tufayli o‘zbek auditoriyasiga koreys tilini o‘rgatish jarayonida (shuningdek, koreys tilida so‘zlashuvchilarning o‘zbek tilini o‘zlashtirishida) barqaror fonetik va prosodik interferensiya hodisalari yuzaga keladi. Xususan, tovushlarning artikulyatsion bazasidagi tafovutlar, pozitsion o‘zgarishlar (allofonlar) va gap ohangidagi farqlar kommunikativ uzilishlarga sabab bo‘ladi.

Koreys tili fonologiyasi va tarixiy-qiyosiy fonetikasining nazariy asoslari Li Ki-Mun (Lee Ki-Moon), Kim Chin-Vu (Kim Chin-Wu) hamda Ho Ung (Huh Woong) asarlarida fundamental tarzda yoritilgan [6, b. 12]. Zamonaviy eksperimental fonetika va prosodika sohasida esa amerikalik koreysshunos olim Sun-A Jun (Sun-Ah Jun) tadqiqotlari burilish yasadi. U koreys tilini an’anaviy leksik urg‘uga yoki tonemaga ega bo‘lmagan, balki **aksentual**

frazalar (*Accentual Phrase – AP*) va **intonatsion frazalar** (*Intonational Phrase – IP*) orqali boshqariladigan alohida tipdagi *intonatsion til* sifatida tasnifladi hamda **K-ToBI** (*Korean Tones and Break Indices*) tizimini yaratdi [2, b. 201]. Shuningdek, J. Shin, J. Kiaer va J. Cha tomonidan chop etilgan *"The Sounds of Korean"* monografiyasida koreys tili tovushlarining spektrografik va akustik tahlillari mukammal bayon etilgan [5, b. 38].

O‘zbek tilshunosligida fonologik oppozitsiyalar, artikulyatsion baza va eksperimental fonetika masalalari A. Mahmudov, A. Nurmonov, M. Mirtojiyev hamda S. Otamirzayeva asarlarida chuqur tadqiq etilgan [3, b. 94; 4, b. 118]. Jumladan, M. Mirtojiyev o‘zbek adabiy tilidagi unli va undosh fonemalarning differensial hamda integral belgilarini, so‘z urg‘usining kulminativ va distinktiv vazifalarini, shuningdek, singarmonizm qoldiqlari va pozitsion o‘zgarishlarni eksperimental-fonetik ma’lumotlar asosida asoslab bergan [4, b. 142]. Biroq koreys va o‘zbek tillarining segmental va suprasegmental tizimlari zamonaviy akustik-prosodik modellar (xususan, K-ToBI) kesimida hali kompleks qiyosiy tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha o‘rganilmagan.

Adabiyotlar tahlili

Koreys va o‘zbek tillarining fonetik-fonologik tizimini qiyosiy o‘rganish masalasi umumiy tilshunoslik, eksperimental fonetika hamda fonologik tipologiya yo‘nalishlarida yaratilgan ilmiy ishlarga tayanadi. Koreys tilining fonologik xususiyatlari, tovushlar tizimi va grammatik qurilishi H.-M. Sohn tomonidan keng yoritilgan. Olim koreys tilidagi unli va undosh fonemalar, ularning artikulyatsion xususiyatlari, bo‘g‘in strukturasi hamda fonologik jarayonlarning o‘ziga xos jihatlarini izohlaydi [1, 14–18-b.]. S.-A. Jun tadqiqotlarida koreys tilining prosodik tizimi, aksentual va intonatsion frazalar, ton konturlari hamda ularning kommunikativ vazifalari ilmiy jihatdan asoslangan. Muallif tomonidan ishlab chiqilgan intonatsion yondashuv koreys tilida so‘z urg‘usidan ko‘ra frazaviy ohangning muhimligini anglash imkonini beradi [2, 201–214-b.].

O‘zbek tilining fonetik va fonologik xususiyatlarini o‘rganishda A. Nurmonovning ilmiy qarashlari muhim nazariy manba hisoblanadi. Olim o‘zbek tilshunosligida fonologik birliklar, fonemalarning differensial belgilari, tovushlar tizimi va fonologik oppozitsiyalar masalalariga alohida e’tibor qaratadi [3, 94–102-b.]. M. Mirtojiyevning tadqiqotlarida esa o‘zbek tilidagi unli va undosh fonemalarning artikulyatsion-akustik xususiyatlari, tovushlarning pozitsion o‘zgarishlari, so‘z urg‘usi hamda uning fonetik va ma’noviy vazifalari yoritilgan. Ayniqsa, o‘zbek tilidagi vokalizm va konsonantizm tizimini tasniflash hamda urg‘uning funksional xususiyatlarini aniqlash borasidagi qarashlari qiyosiy tahlil uchun muhim ahamiyat kasb etadi [4, 86–94-b.; 142–148-b.].

J. Shin, J. Kiaer va J. Cha tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda koreys tilidagi tovushlarning artikulyatsion hamda akustik ko‘rsatkichlari, unli va undoshlarning fonologik xususiyatlari, shuningdek, talaffuz jarayonidagi pozitsion o‘zgarishlar batafsil tahlil qilingan. Mualliflarning qarashlari koreys tilidagi lenis, fortis va aspiratsiyalangan undoshlar o‘rtasidagi farqlarni, shuningdek, zamonaviy koreys talaffuzidagi fonetik o‘zgarishlarni izohlashda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [5, 38–45-b.]. Koreys tilining fonologik va fonotaktik xususiyatlarini yoritishda Lee Ki-Moon va Chae Wan tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar ham muhim o‘rin tutadi. Ularda bo‘g‘in tuzilishi, undoshlarning o‘zaro ta’siri, tovush almashinuvi va talaffuz me’yorlariga oid masalalar tahlil etilgan [6, 67–75-b.].

A. Mahmudovning o‘zbek adabiy talaffuziga bag‘ishlangan ishlari tovushlarning me’yoriy talaffuzi, artikulyatsion xususiyatlari va fonetik jarayonlarni o‘rganishda muhim manbalardan biridir [7, 25–34-b.]. T. Cho, S.-A. Jun va P. Ladefoged tadqiqotlarida koreys tilidagi portlovchi va sirg‘aluvchi undoshlarning akustik hamda aerodinamik xususiyatlari eksperimental ma’lumotlar asosida o‘rganilgan. Xususan, ovoz boshlanish vaqti, havo oqimi va undoshlarning laringeal belgilari bilan bog‘liq tahlillar koreys va o‘zbek tillaridagi undoshlar tizimini qiyoslash uchun muhim ilmiy asos yaratadi [8, 193–210-b.].

Mavjud ilmiy manbalarda koreys va o‘zbek tillarining fonetik-fonologik xususiyatlari alohida til tizimlari doirasida yetarlicha yoritilgan. Biroq segmental birliklar, bo‘g‘in strukturasi, fonotaktik jarayonlar va prosodik vositalarni yagona qiyosiy mezonlar asosida kompleks o‘rganish masalasi yanada chuqur tahlilni talab etadi. Mazkur maqolada mavjud nazariy qarashlarga tayanib, ikki tilning tovush tizimidagi o‘xshash va farqli jihatlar, shuningdek, ularning talaffuz va nutqiy muloqot jarayonidagi namoyon bo‘lish xususiyatlari qiyosiy-chog‘ishtirma aspektda yoritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada qiyosiy-chog‘ishtirma, tavsifiy, struktur-tipologik va fonologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Koreys va o‘zbek tillaridagi unli va undosh fonemalarning artikulyatsion-akustik xususiyatlari, bo‘g‘in strukturasi, fonotaktik jarayonlar hamda urg‘u va intonatsiya hodisalari o‘zaro qiyoslandi. Shuningdek, eksperimental-fonetik tadqiqotlarda qo‘llanilgan akustik ko‘rsatkichlar, jumladan, formant chastotalari, ovoz boshlanish vaqti (VOT) va asosiy ton chastotasi (F_0)ga oid ilmiy ma’lumotlar tahlilga jalb qilindi. Olingan kuzatishlar asosida ikki tilning fonetik-fonologik tizimidagi umumiy va farqli xususiyatlar hamda fonetik interferensiya holatlari aniqlandi.

Natijalar

O‘tkazilgan qiyosiy-fonologik va akustik tahlillar natijasida koreys va o‘zbek tillarining tovush tizimi va prosodikasiga oid bir qator muhim ilmiy natijalar aniqlandi. Ularni uchta asosiy lingvistik sath kesimida ko‘rib chiqamiz.

O‘zbek adabiy tilida vokalizm tizimi 6 ta mustaqil unli fonemadan (/i, e, a, o, u, o‘/) iborat bo‘lib, ular tilning gorizontal harakati (old qator: /i, e, a/; orqa qator: /u, o‘, o/), tilning vertikal ko‘tarilish darajasi (yuqori tor: /i, u/; o‘rta keng: /e, o‘/; quyi keng: /a, o/) hamda lablanish belgisiga (lablangan: /u, o‘, o/; lablanmagan: /i, e, a/) ko‘ra tasniflanadi [4, b. 86].

Koreys adabiy tilida esa an’anaviy fonologik tasnifga ko‘ra 10 ta monoftong (/ㅏ [a], ㅓ [ʌ], ㅗ [o], ㅜ [u], ㅡ [ɯ], ㅣ [i], ㅐ [ɛ], ㅔ [e], ㅚ [ø], ㅟ [y]/) va 11 ta diftong (yarim unlilar [j] va [w] ishtirokidagi sirg‘aluvchi tovushlar: /ㅑ [ja], ㅕ [jʌ], ㅛ [jo], ㅠ [ju], ㅒ [jɛ], ㅖ [je], ㅘ [wa], ㅙ [wɛ], ㅝ [wʌ], ㅞ [we], ㅢ [ɯi]/) mavjud [1, b. 156]. Biroq zamonaviy Seul talaffuz me’yorida (eksperimental-akustik ma’lumotlarga ko‘ra) ikkita muhim fonologik o‘zgarish yuz bergan:

/ㅐ/ [ɛ] va /ㅔ/ [e] fonemalari formant chastotalari (F_1 va F_2) yaqinlashuvi natijasida deyarli neytrallashib, yagona o‘rta-old unli [e] sifatida talaffuz qilinmoqda;

/ㅚ/ [ø] va /ㅟ/ [y] monoftonglari jonli nutqda diftonglashib, mos ravishda [we] va [wi] tarzida reallashmoqda. Shu sababli amaldagi koreys tili vokalizmi 7 ta faol monoftongdan iborat deb qaraladi [5, b. 38].

1-jadval

O‘zbek va koreys tillari vokalizm tizimlarining qiyosiy tavsifi va fonetik interferensiya omillari

Fonologik mezon	O‘zbek tili vokalizmi	Koreys tili vokalizmi	Qiyosiy xulosa va interferensiya
Monoftonglar soni	6 ta (/i, e, a, o, u, o‘/)	10 ta (amaliy nutqda 7 ta faol)	Koreys tilida o‘rta-orqa lablanmagan /ㅓ/ [ʌ] va yuqori-orqa lablanmagan /ㅡ/ [ɯ] unlilari mavjud.
Diftonglar	Mavjud emas (faqat [y] yoki [v] undoshi + unli birikmasi)	11 ta fonologik diftong ([j] va [w] glaydlar bilan)	O‘zbek tilida *«yo‘l»* [jol] undosh bilan boshlansa, koreyscha *«요리»* [jori] glayd bilan boshlanadi.
Lablanish ziddiyati	/u, o‘, o/ – lablangan; /i, e, a/ – lablanmagan	/ㅗ [o], ㅜ [u]/ – lablangan; /ㅓ [ʌ], ㅡ [ɯ]/ – lablanmagan	O‘zbek talabalari koreyscha /ㅓ/ [ʌ] ni o‘zbekcha lablangan [o] yoki [o‘] bilan almashtirib talaffuz qiladi.
Unli cho‘ziqligi	Fonologik emas (pozitsion cho‘ziqlik mavjud)	Tarixan mavjud bo‘lgan (masalan, 눈 [nuːn] – qor, 눈 [nun] – ko‘z), hozirda yoshlar nutqida yo‘qolgan	Har ikki tilning zamonaviy adabiy me’yorida unli kvantitativligi distinktiv belgi emas.

Qiyosiy misollar tahlili:

Koreys tilidagi **어머니** [ʌ.mʌ.ni] (*ona*) so‘zidagi /ㅓ/ [ʌ] tovushi tilning orqa qismida, ammo lablar ishtirokisiz (neytral holatda) hosil bo‘ladi. O‘zbek tilida bunday fonema yo‘qligi sababli, o‘zbek o‘rganuvchilari uni lablangan /o/ yoki /o‘/ tarzida (*[o.mo.ni]) talaffuz qiladilar.

Koreys tilidagi **으** [ɯ] (masalan, **음식** [ɯm.ɕik] – *ovqat*) tilning yuqori-orqa qismida lablanmasdan hosil bo‘ladi. O‘zbek tilidagi /i/ old qator unlisi bo‘lgani bois, talabalar [ɯ] o‘rniga [i] (*[im.sik]) tovushini qo‘llaydilar.

O‘zbek va koreys tillari undoshlar tizimi o‘rtasidagi eng fundamental fonologik tafovut shovqinli undoshlarning (portlovchi va qorishiq) farqlanish tamoyilida namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilida 23 ta undosh fonema mavjud bo‘lib, shovqinli undoshlar **jarangli / jarangsiz** (ovoz paychalarining titrashi yoki titramasligi) binarli oppozitsiyasiga asoslanadi: /b–p/, /d–t/, /g–k/, /g‘–q/, /j–ch/, /z–s/, /v–f/, /j (sirg‘aluvchi)–sh/ [3, b. 102]. Masalan: *bor* [bɒr] – *por* [pɒr], *dol* [dɒl] – *tol* [tɒl]. Bunda jaranglilik so‘zning barcha pozitsiyalarida (so‘z boshida ham) fonologik ma’no farqlaydi.

Koreys tilida esa 19 ta undosh fonema mavjud bo‘lib, **jaranglilik fonologik (distinktiv) belgi hisoblanmaydi** (u faqat jarangli tovushlar – unlilar yoki sonorlar orasida yuz beruvchi avtomatik allofonik hodisadir). Buning o‘rniga koreys tilida lab-lab (/ㅂ, ㅃ, ㅍ/), til oldi (/ㄷ, ㄸ, ㅌ/), til orqa (/ㄱ, ㄲ, ㅋ/) portlovchi hamda tanglay qorishiq (/ㅈ, ㅉ, ㅊ/) undoshlari uch tomonlama laringeal ziddiyatga ega [5, b. 42]:

Oddiy / yumshoq undoshlar (Lenis / Lax): /ㅂ, ㄷ, ㄱ, ㅈ/ – artikulyatsiya a’zolari va un paychalari bo‘shashgan holda talaffuz etiladi. So‘z boshida kuchsiz nafasli jarangsiz ([pʰ, tʰ, kʰ, tɕʰ] ga yaqin, VOT $\approx 50\text{–}70\text{ ms}$), ikki unli yoki sonor orasida esa to‘liq jaranglashadi ([b, d, g, dʑ]).

Kuchli / tarang undoshlar (Fortis / Tense): /ㅃ, ㄸ, ㄲ, ㅉ/ – ovoz paychalari va bo‘g‘iz mushaklarining kuchli siqilishi (glottalizatsiya) bilan hosil bo‘ladi. Ovoz boshlanish vaqti (VOT) juda qisqa ($0\text{–}15\text{ ms}$), undan keyin keluvchi unlining asosiy ton chastotasi (F_0) esa keskin yuqori bo‘ladi.

Nafasli undoshlar (Aspirated): /ㅍ, ㅌ, ㅋ, ㅊ/ – og‘iz bo‘shlig‘idagi to‘siq ochilganda kuchli havo oqimi (aspiratsiya) bilan chiqadi. VOT ko‘rsatkichi eng uzun ($80\text{–}120\text{ ms}$) bo‘lib, keyingi unlida yuqori F_0 kuzatiladi.

2-jadval

Koreys undoshlarining akustik ko‘rsatkichlari va o‘zbek tilidagi muqobillari

Laringeal belgi / Fonema	Koreys tili namunasi (til oldi portlovchi)	Akustik ko‘rsatkichlar	Pozitsion allofonlari (So‘z boshi / Intervokal)	O‘zbek tilidagi muqobili va interferensiya xavfi
Oddiy (Lenis) /ㄷ/	**달** [tal] (*oy*) **바다** [pa.da] (*dengiz*)	O‘rtacha past	So‘z boshida: [t] (kuchsiz nafasli); Unlilar orasida: [d] (jarangli)	O‘zbek talabalari so‘z boshidagi /ㄷ/ ni [t] va [d] orasida chalkashtiradi, intervokal [d] ni esa alohida fonema deb o‘ylaydi.
Kuchli (Fortis) /ㄸ/	**딸** [t͈al] (*qiz farzand*) **오빠** [o.p͈a] (*aka*)	Juda qisqa yuqori	Barcha pozitsiyalarda jarangsiz va tarang: [t͈]	O‘zbek tilida aniq ekvivalenti yo‘q. So‘z boshida talaffuz qilish qiyin; so‘z o‘rtasida esa o‘zbekcha geminata (tt, masalan, *katta*) bilan adashtiriladi.
Nafasli (Aspirated) /ㅌ/	**탈** [tʰal] (*niqob*) **사탕** [sa.tʰaŋ] (*konfet*)	Juda uzun yuqori	Barcha pozitsiyalarda kuchli nafasli: [tʰ]	O‘zbek tilidagi kuchli talaffuz qilingan [t] ga yaqin, lekin o‘zbekcha [t] da aspiratsiya darajasi ancha past.

Koreys tilida: **불** [pul] (*olov*) – **뿔** [p͈ul] (*shox*) – **풀** [pʰul] (*o‘t / yelim*). Ushbu uchta so‘z faqat birinchi undoshning laringeal tarangligi va havo oqimi darajasi bilan ma’no farqlaydi.

O‘zbek tilida: **pul** [pul] (*mablag‘*) – **bul** [bul] (*bu, shevada*). Bu yerda farq faqat ovoz paychalarining titrashi ([p] vs [b]) orqali ta’minlanadi. Koreys talabalari o‘zbekcha *«bobo»* [bɒ.bɒ] so‘zini koreys tilining intervokal jaranglashish qoidasiga ko‘ra so‘z boshida jarangsizlashtirib, *[pɒ.bɒ] tarzida talaffuz qilishga moyil bo‘ladilar.

Bo‘g‘in tuzilishi (sillabika) va tovushlarning o‘zaro birikish qonuniyatlari (fonotaktika) ikki tilda keskin farq qiladi:

O‘zbek tilida bo‘g‘in strukturasi bo‘g‘in boshida ham, bo‘g‘in oxirida (koda) ham ikkita (ba’zan uchta) undosh qatorlashuvi (konsonant klasterlar) uchrashi mumkin. Masalan: *stul*, *do‘st* , *qalb* , *sport* .

Koreys tilida klassik bo‘g‘in qolipi ko‘rinishida qat’iy cheklangan. Bo‘g‘in boshida va oxirida undoshlar klasteriga mutlaqo yo‘l qo‘yilmaydi. Koreys yozuvida (hangilda) grafemik jihatdan ikki undoshli *patchim* (koda, masalan: **닭** *talg – tovuq*, **읽다** *ilg-da – o‘qimoq*) yozilsa-da, talaffuzda fonotaktik soddalashtirish (klaster reduksiyasi) yuz berib, faqat bitta undosh reallashadi: **닭** [tak̚], **읽다** [ik̚t̪a] [6, b. 67].

Koreys tilida 19 ta undosh fonemadan bo‘g‘in oxirida (koda pozitsiyasida) faqat 7 ta undosh allofoni ([p̚, t̚, k̚, m, n, ŋ, l]) talaffuz qilinishi mumkin. Qolgan barcha shovqinli undoshlar shu 7 ta tovushga neytrallashadi. Masalan, /ㅅ, ㅆ, ㅈ, ㅊ, ㅌ, ㅎ/ undoshlarining barchasi bo‘g‘in oxirida imploziv (portlashsiz) **[t̚]** sifatida talaffuz qilinadi: **옷** (*kiyim*), **꽃** (*gul*), **낮** (*kunduz*), **밭** (*dala*) so‘zlarining barchasi [ot̚], [k͈ot̚], [nat̚], [pat̚] tarzida tugaydi.

O‘zbek tilida esa so‘z oxirida jarangsizlashish hodisasi (*kitob* $\rightarrow$ [kitɒp], *ozod* $\rightarrow$ [ɒzɒt]) mavjud bo‘lsa-da, portlovchi undoshlar portlash fazasi bilan (eksploziv) talaffuz qilinadi hamda sirg‘aluvchi va qorishiq undoshlar ([s, sh, ch, f, x]) o‘z artikulyatsiyasini to‘liq saqlab qoladi (*osh*, *soch*, *tish*).

Koreys tilida bo‘g‘inlar chegarasida o‘ta faol fonologik jarayonlar sodir bo‘ladi:

Nazallashuv (Burunlashuv): Portlovchi undoshdan keyin burun undoshi (ㄴ [n], ㅁ [m]) kelsa, portlovchi ham burun undoshiga aylanadi: **한국말** (*Hangug-mal* – koreys tili) $\rightarrow$ [han.guŋ.mal]; **입니다** (*ib-ni-da*) $\rightarrow$ [im.ni.da].

Laterallashuv: ㄴ [n] va ㄹ [l] yonma-yon kelganda ikkalasi ham [l] ga aylanadi: **신라** (*Sin-ra*) $\rightarrow$ [ɕil.la].

Liazon (Ulash): Bo‘g‘in oxiridagi undosh keyingi unli bilan boshlanuvchi bo‘g‘inga o‘tib ketadi: **먹어요** (*meog-eo-yo*) $\rightarrow$ [mʌ.gʌ.jo].

O‘zbek tilida ham progressiv va regressiv assimilyatsiya (*ketdi* $\rightarrow$ [ketti], *tuzsiz* $\rightarrow$ [tussiz], *nonvoy* $\rightarrow$ [nɒmvɒy]) mavjud, biroq koreys tilidagi kabi keng ko‘lamli bo‘g‘inlararo fonologik qayta qurilish (resyllabification) kuzatilmaydi.

Ikki til o‘rtasidagi eng chuqur tipologik tafovut suprasegmental (prosodik) sathda namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tili – leksik urg‘uli til: O‘zbek tilida so‘z urg‘usi asosan oxirgi bo‘g‘inga tushuvchi (bog‘langan), dinamik-kvantitativ (kuch va cho‘ziqlik) xarakterga ega [4, b. 142]. Urg‘u so‘zning fonetik yaxlitligini ta’minlaydi (kulminativ funksiya) va ayrim holatlarda leksik-grammatik ma’noni farqlaydi (distinktiv funksiya). Masalan:

qo‘llár (ot, ko‘plik) – *qo‘llar* (fe’l, kelasi zamon);
olmá (meva) – *ólma* (bo‘lishsiz fe’l);
yangí (sifat) – *yángi* (ravish, *hozirgina*).

Koreys tili – leksik urg‘usiz, intonatsion til: Zamonaviy Seul adabiy tilida (Kyonsan va Hamgyon dialektlaridan farqli o‘laroq, ularda musiqiy ton tizimi saqlangan) leksik urg‘u ham, leksik ton ham mavjud emas [2, b. 201]. So‘z darajasida hech bir bo‘g‘in doimiy ravishda ajratib ko‘rsatilmaydi. Buning o‘rniga nutq oqimi intonatsion birliklar – Aksentual frazalarga bo‘linadi.

Sun-A Jun tomonidan ishlab chiqilgan K-ToBI modeliga ko‘ra, koreys tilida har bir aksentual frazaning (AP) asosiy ton konturi fraza boshidagi birinchi undoshning laringeal xususiyatiga qarab ikki xil qolipda shakllanadi [2, b. 206]:

Agar AP oddiy (lenis) undosh yoki unli bilan boshlansa, ton konturi past – baland – past – baland) shaklida bo‘ladi. Masalan: **어머니가** [ʌ.mʌ.ni.ga] (*onam*)

Agar AP kuchli (fortis) yoki nafasli (aspirated) undosh bilan boshlansa, birinchi bo‘g‘indayoq yuqori ton hosil bo‘lib, Kontur ko‘rinishini oladi. Masalan: **친구가** [tɕʰin.gu.ga] (*do‘stim*)

Intonatsion fraza (IP) oxiridagi chegara tonlari (*Boundary Tones*) har ikki tilda gapning kommunikativ maqsadini (darak, so‘roq, buyruq) ifodalaydi:

Darak gaplarda: O‘zbek tilida ham (kesim oxirida pasayishi), koreys tilida ham (pasayuvchi chegara toni) intonatsiya pasayuvchi xarakterga ega.

Umumiy so‘roq gaplarda: O‘zbek tilida *-mi* yuklamasi va ko‘tariluvchi ohang (*Keldingizmi?* , koreys tilida esa ko‘tariluvchi chegara toni ishlatiladi.

Biroq maxsus so‘roq olmoshlari ishtirok etgan gaplarda koreys tilining intonatsion tizimi o‘zbek tilidan tubdan farq qiluvchi noyob grammatik-pragmatik vazifani bajaradi. Koreys tilida **누구** (*nugu* – kim), **뭐** (*mwo* – nima), **어디** (*eodi* – qayer) kabi so‘zlar ham *so‘roq olmoshi*, ham *noaniq olmosh* (*kimdir, nimadir, qayerdir*) sifatida qo‘llanadi. Ularni farqlash faqat prosodik kontur orqali amalga oshiriladi [2, b. 214]:

Koreyscha: **누가 왔어요?** [nu.ga wa.s̪ʌ.jo] (*Kim keldi?*)

Prosodik tuzilishi: So‘roq olmoshi (**누가**) frazaviy aksent oladi va keyingi fe’l (*왔어요*) bilan bitta aksentual frazaga (AP) birlashib, gap oxirida pasayuvchi ton bilan tugaydi.

O‘zbekcha muqobili: **Kím keldi?** (Logik urg‘u *«kim»* so‘ziga tushadi, ohang pasayadi).

Muhokama

Olingan ilmiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, koreys va o‘zbek tillari morfologik (agglyutinatsiya) va sintaktik (SOV) tipologiya nuqtai nazaridan bir-biriga qanchalik yaqin bo‘lmasin, fonologik va prosodik sathlarda ular ikki xil tipologik qutbni tashkil etadi.

Birinchidan, **artikulyatsion baza va fonologik ziddiyatlar** nuqtai nazaridan o‘zbek tili ovoz paychalarining ishtirokiga asoslangan *jaranglilik tizimi*ga tayansa, koreys tili bo‘g‘iz mushaklari tarangligi va havo oqimi bosimiga asoslangan *laringeal tizim*ga tayanadi. Lingvodidaktik amaliyotda ushbu farqni e’tiborsiz qoldirish o‘zbek talabalarining koreys tilidagi uch tomonlama ziddiyatni (/ㅂ-ㅃ-ㅍ/, /ㄷ-ㄸ-ㅌ/, /ㄱ-ㄲ-ㅋ/) o‘zbek tilidagi ikki tomonlama ziddiyatga (/b-p/, /d-t/, /g-k/) moslashtirib yuborishiga (subtitusiya) olib keladi. Xususan, koreys tilidagi lenis undoshlarni so‘z boshida jarangli talaffuz qilish (masalan, **바보** *pabo – ahmoq* so‘zini *[babo] deb aytish) yoki fortis undoshlarni talaffuz qila olmaslik muloqotda ma’no buzilishiga sabab bo‘ladi.

Ikkinchidan, **prosodik interferensiya** masalasi segmental xatolardan ko‘ra ham chuqurroq kognitiv ildizlarga ega. O‘zbek tilida so‘z urg‘usi oxirgi bo‘g‘inga tushishi va kuchli dinamik xarakterga ega bo‘lishi sababli, o‘zbek talabalari ko‘p bo‘g‘inli koreyscha so‘zlarning oxirgi bo‘g‘iniga kuchli dinamik urg‘u berib talaffuz qiladilar (masalan, **선생님** [sʌn.sɛŋ.nim] – *o‘qituvchi* so‘zini *[sʌn.sɛŋ.ním] tarzida). Vaholanki, koreys tilida so‘zning oxirgi bo‘g‘iniga bunday kuchli intensivlik berish ona tili so‘zlashuvchilari uchun g‘ayritabiiy eshitiladi va ba’zan gapning emotsional bo‘yog‘ini (masalan, norozilik yoki ta’kidni) o‘zgartirib yuboradi. Xuddi shuningdek, koreys talabalari o‘zbek tilini o‘rganishda o‘zbekcha so‘z urg‘usini payqamasdan, gaplarni koreys tilidagi aksentual fraza qolipiga solib talaffuz qiladilar, natijada o‘zbekcha so‘zlarning urg‘u bilan farqlanuvchi ma’nolari (*ólma – olmá*) neytrallashib ketadi.

Vokalizm sathida: O‘zbek tili 6 ta barqaror monoftongga ega bo‘lib, diftonglardan xoli bo‘lsa, koreys tili 7 ta faol monoftong va 11 ta fonologik diftongga ega. Koreys tilidagi lablanmagan orqa qator unlilari (/ㅓ/ [ʌ] va /ㅡ/ [ɯ]) o‘zbek tilida muqobiliga ega emasligi sababli asosiy vokal interferensiya manbai hisoblanadi.

Konsonantizm sathida: O‘zbek tili jarangli-jarangsiz binarli oppozitsiyaga, koreys tili esa lenis–fortis–aspirated uch tomonlama laringeal ziddiyatga asoslanadi. Koreys tilida jaranglilik fonologik belgi emas, balki intervokal allofonik hodisadir.

Xulosa

Koreys va o‘zbek tillarining fonetik-fonologik tizimini qiyosiy o‘rganish har ikki tilning tovush tarkibi, artikulyatsion xususiyatlari va prosodik vositalarida muhim tipologik farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Xususan, unli fonemalar tizimida koreys tiliga xos lablanmagan orqa qator unlilari hamda diftonglarning mavjudligi o‘zbek tilidan farqli jihatlarni yuzaga chiqaradi. Undoshlar tizimida esa o‘zbek tilidagi jarangli va jarangsiz tovushlar oppozitsiyasi koreys tilidagi lenis, fortis va aspiratsiyalangan undoshlarning uch tomonlama ziddiyati bilan ajralib turadi. Bo‘g‘in strukturasi va fonotaktik jarayonlar tahlili ham ikki til o‘rtasidagi sezilarli tafovutlarni namoyon etadi. O‘zbek tilida undoshlar birikmasining turli pozitsiyalarda qo‘llanish imkoniyati kengroq bo‘lsa, koreys tilida bo‘g‘in tarkibi qat’iy fonotaktik cheklovlarga asoslanadi. Bu holat tovushlarning o‘zaro ta’siri, assimilyatsiya va bo‘g‘in chegarasidagi o‘zgarishlarda ham namoyon bo‘ladi. Prosodik xususiyatlar nuqtayi nazaridan o‘zbek tilida leksik urg‘uning, koreys tilida esa aksentual va intonatsion frazalarning muhimligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, urg‘u va intonatsiyaning kommunikativ-pragmatik vazifalari ikki tilning nutqiy tashkil etilishida o‘ziga xoslikni belgilaydi. Koreys va o‘zbek tillarining morfologik jihatdan agglyutinativ xususiyatlari hamda sintaktik qurilishidagi o‘xshashliklariga qaramay, fonetik-fonologik va prosodik tizimlarida sezilarli tafovutlar mavjud. Ushbu farqlarni chuqur anglash tillarni o‘qitish jarayonida fonetik interferensiyaning oldini olish, talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish va og‘zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sohn H.-M. *The Korean Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 445 p.
2. Jun S.-A. Korean Intonational Phonology and Prosodic Transcription // *Prosodic Typology: The Phonology of Intonation and Phrasing*. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – P. 201–229.
3. Nurmonov A. *O‘zbek tilshunosligi tarixi va nazariy masalalari* (Tanlangan asarlar, 1-jild). – Toshkent: Akademnashr, 2012. – 544 b.
4. Mirtojiyev M. *O‘zbek tili fonetikasi*. – Toshkent: Fan, 2013. – 424 b.
5. Shin J., Kiaer J., Cha J. *The Sounds of Korean*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 255 p.
6. 이익섭, 채완 (Lee I., Chae W.). *국어문법론강의* (Koreys tili grammatikasi nazariyasi). – 서울: 학연사 (Seul: Hagyonsa), 1999. – 382 쪽.
7. Mahmudov A. *O‘zbek adabiy talaffuzi*. – Toshkent: Fan, 1984. – 168 b.
8. Cho T., Jun S.-A., Ladefoged P. Acoustic and aerodynamic correlates of Korean stops and fricatives // *Journal of Phonetics*. – 2002. – Vol. 30 (2). – P. 193–22